

Zdařilý příspěvek ke změně rekultivačního paradigmatu – Robert Tropek, Jiří Řehounek (eds.): Bezobratlí postindustriálních stanovišť. Význam, ochrana a management

Když mě redakce *Živy* požádala o krátké hodnocení sborníku editorů R. Tropeka a J. Řehounka, váhal jsem, zdali jsem tu pravou osobou, která se může k problematice vyjadřovat. (Pozn. red.: Autor recenze se zabývá aplikovanou a krajinnou ekologií ve vztahu k populacím bezobratlých a je mimo jiné spoluřešitelem projektu Ministerstva životního prostředí Rekultivace a management nepřirodních biotopů v České republice.) Při čtení, hledaje nedostatky a tvrzení, o něž bych opřel případnou kritiku, jsem se znovu a znovu přesvědčoval, že v podstatě se vším zásadním, co je v publikaci psáno, se mohu názorově ztotožnit. Malé výhrady lze naděst k formulacím specifických zásad ekologické obnovy, které jsou obecně uvedeny na konci každé podkapitoly věnované jednotlivé skupině živočichů, ale právě pro jejich obecnost, jež neodráží konkrétní podmínky určitých stanovišť, to není zcela relevantní. Osobně bych spíše obsáhleji rozvedl celou problematiku ve shrnutí na konci knihy, kde považuji část věnovanou tomuto tématu za podhodnocenou.

Editoři na 152 stranách shromáždili příspěvky celkem 18 autorů, u nichž není možno pochybovat, že představují špičkové odborníky na dané skupiny pojednávaných živočichů. Za zmínku stojí už krátký úvod editorů (str. 5–7), jehož hlavní přínos spočívá v definování a vysvětlení autorského výkladu pojmů postindustriálních stanovišť, ekologická sukcese, ekologická obnova a biotop. Skoro jako bych slyšel souboj rekultivačních firem o správné výklady spojené technická rekultivace

versus ekologická obnova, dotazy, jaká sukcese je ta správně ekologická, zda ta, co probíhá na plochách s rekultivací, nebo na těch bez ní... Anglosaské země zvládly výklad a chápání termínů již v 90. letech minulého stol., u nás se o ně stále přeme a z jednání na mnoha seminářích vím, že jde o velmi tuhý boj. Jsme svědky poměrně revoluční změny světového názoru, že stanoviště, která člověk industriálním působením zničil, není nutné znovu napravit za cenu obrovských investic, ale naopak, dokáží se opravovat sama, a to z hlediska dnešního pohledu na biodiverzitu vcelku žádoucím směrem. Jenomže jinak než do podoby správně kultivované klasicistní krajiny, kterou jsme až donedávna vnímali jako vzor a cíl našich snah o „hezkou“ přírodu střední Evropy. Autoři sborníku jsou relativně mladí (dnešní čtyřicátníci) a mají v této problematice jasno. Zbývá jen vysvětlit starší generaci, že její mnohalehá snaha odpovídala tehdejšími názory, stupni poznání a požadavkům na výsledek. Že dnes víme více a cíle se mění. Že mnohdy není nutné utratit miliardy za navezené zeminy, výsadby a starost o ně, že není potřeba zavážet a rovnat každou louži nebo terénní depresi a naopak budovat odvodňovací strouhy a rybníky na místech, kde je naplánovaly rekultivační projekty (viz např. také seriál K. Pracha a kol. Ekologie obnovy narušených míst, *Živa* 2009, 1–6). Že však naše a minulé snahy nejsou v úplně nepřekonatelném rozporu. Ale kdo dovede myšlenku dál, stojí na hraně, protože přistoupíme-li na výše uvedené, musí říci, že rekultivačních firem

nebude tolik třeba a někteří zaměstnanci přijdou o práci. To vše je nutné řešit už teď a připravovat se na tuto situaci v souvislosti se snahou o změnu příslušných zákonů a legislativních postupů. Jinými slovy, víme zhruba, co, jak a proč chceme, ale současně je obtížné to změnit takovým způsobem, aby pozitivní dopady pro biodiverzitu nepřevážily netušené dopady společensko-ekonomické, které by ve výsledku obrátily většinové názory proti myšlenkám ochrany biodiverzity v postindustriálních ostrůvcích. Měnící se ekologický konsenzus ohledně ochrannářského potenciálu těchto stanovišť zdařile popsal hned v první kapitole recenzované knihy Martin Konvička (str. 11–19), ovšem bez většího akcentu na možné sociální dopady, které lze očekávat. Nebylo to cílem publikace, ale do Konvičkovy výkladu by podle mne podrobnější odstavec k tomuto problému zapadal.

Následují jednotlivé kapitoly věnované vybraným skupinám bezobratlých živočichů: denní motýli (autoři R. Tropek, T. Kadlec a J. Beněš, str. 21–33), žahadloví blanokřídlí (P. Bogush a J. Straka, 35–49), suchozemští brouci (J. Řehounek, L. Čížek, F. Grycz a V. Krívan, 51–65), vodní brouci (M. Boukal, 67–73), rovnokřídlý hmyz (P. Kočárek, 75–83), vážky (P. Hesoun a A. Dolný, 85–97), suchozemští plži (P. Pech a L. Juříčková, 99–107), vodní měkkýši (L. Beran, 109–115) a pavouci (R. Tropek a M. Řezáč, 117–127). Kapitoly mají jednotnou stavbu – po charakteristice dané skupiny následuje shrnutí poznatků o stavu výzkumu, dále o důležitosti postindustriálních stanovišť pro danou skupinu, poté je uvedeno několik významných druhů takových stanovišť a kapitolu vždy zakončují výše zmíněné specifické zásady ekologické obnovy stanovišť (z hlediska dané skupiny) a seznam literatury s řádnými odkazy na citované práce. Zde je možné mít výhrady k výběru probíraných skupin. Proč např. nebyli zahrnuti početní roztoči, ploštice, chrostíci nebo dvoukřídlí? Jsou ostatní skupiny v postindustriálních stanovištích zastoupeny jinak? Nejsou dostupná data nebo odborníci, kteří by se zpracovali? Asi lze souhlasit s tvrzením editorů, kteří výběr ospravedlní větou: „Představujeme některé významné skupiny bezobratlých, pro něž jsou postindustriální stanoviště klíčová.“ Nicméně z hlediska příkladu jmenovaných opomenutých řádů je to trochu škoda.

Sluší se při této příležitosti také upozornit na paradox, který by mohl do značné míry vysvětlit, proč se postindustriální

1 Autoři sborníku nikde nekomentují význam postindustriálních dominant pro shromažďovací a rozmnožovací aktivity teplým vzdušným prouděním vynášeného hmyzu, který na nich nežije (tzv. hilltopping). Např. na vrcholech přibramských hald po těžbě uranových rud (Lešetice, Brod), které vystupují nad úroveň okolní krajiny, lze pozorovat tento fenomén, a to přímo na chráněných otakárcích fenyklových (*Papilio machaon*). Efekt hilltoppingu je však významný také pro vážky, dvoukřídlé, čmeláky a jiné žahadlové i pro některé brouky.

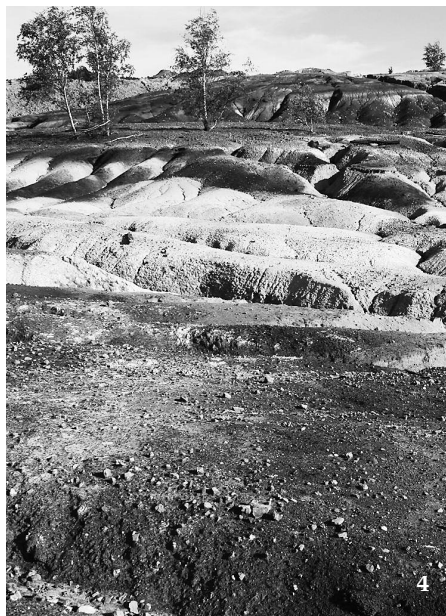

stanoviště jeví zvláště významná množstvím ohrožených druhů. Při výběru organismů pro druhovou ochranu, ale především při sestavování červených seznamů bezobratlých ČR se zvažovala různá hlediska. Mimo jiné ale byly akceptovány druhy vázané na vzácná nebo mizející stanoviště, která podle znalostí přírodovědců nejsou v krajině běžná. A nebyla častá ani v „klasicistní době“ krajiny, takže v červených seznamech najdeme nejen druhy, jež skutečně podle jasných a doložitelných podkladů citelně ustoupily v důsledku antropogenních aktivit, ale též druhy obecně vzácné, jelikož stopují vzácná (např. azonální) nebo přesouvající se raně sukcesní stanoviště. A protože v době, kdy se základy stávajících červených seznamů sestavovaly (zhruba 90. léta 20. stol. až přelom tisíciletí), nebyl postindustriál v České republice zdaleka tak intenzivně zkoumán jako dnes, o výskytu a preferencích těchto druhů se prostě nevědělo. Je otázkou, zda by byly určité taxony s vědomím jejich preference postindustriálních míst do červeného seznamu řazeny. A také zda není počet takových druhů v seznamu oproti druhům zařazeným z jiných důvodů mírně nadhodnocen (ať již početně, nebo jejich kategorizací), což se nám pak kruhem vrací při současném hodnocení postindustriálních stanovišť s dnešní znalostí jejich osídlení. I přes tuto spekulativní pochybnost jsem přesvědčen, že změna názoru na manipulaci, resp. spíše alespoň částečnou konzervaci samovolných sukcesních procesů dosavadní (ale i právě vznikající) postindustriální krajiny, je správná.

Zakončení publikace, tedy ještě ne úplný závěr, patří opět editorům (str. 129–139), kteří se pokoušejí obecně shrnout, co z předchozích kapitol o jednotlivých skupinách živočichů vyplývá. To, že význam postindustriálních stanovišť pro vzácné bezobratlé již popřít nelze, je zřejmé, a argumentace i vývody autorů jsou jasné. Patříčná je též připomínka, že bychom neměli propadat opačným extrémům a tvářit se, že jakákoli těžba nebo vznik deponií představuje vlastně pozitivní krok pro podporu biodiverzity. A pokud takové biotopy již existují, je třeba velmi zvažovat jejich následné úpravy. Asi bychom se

snadno shodli, že malé (dříve tzv. selské) hliníky, pískovny a lomy můžeme snáze ponechat přírodním procesům, se všemi pozitivy nejen pro faunu bezobratlých. Avšak některé velkolepy a povrchové doly, často kilometry rozlehlé a stovky metrů hluboké, nelze po vytěžení celé ponechat sukcesí. Při takových rozlohách těžeben a jejich výsypek je vždy třeba být minimálních technických úprav, jakož i sanací a rekultivací tam, kde by mohlo docházet k přímému ohrožení lidských životů (významná toxicita nebo jiná zdravotní rizika). Legitimní je v tomto případě také požadavek návratu co největší rozlohy zemědělskému a lesnímu půdnímu fondu (pak ale nehovořme o ochraně biodiverzity, nýbrž pouze o návratu ekologicky uspokojivého stavu pro dlouhodobě udržitelnou produkční funkci krajiny). Přesto právě zde zůstávají dostatečně rozlehlá území, na kterých se dají uplatnit postupy obnovy blízké přírodě. A o to, aby poučená veřejnost pochopila a podpořila snahu o uchování takových enkláv, se snaží i editoři popisovaného sborníku.

Na konci knihy (str. 141–144) je ještě kapitola Obecné zásady přírodě blízké obnovy těžbou narušených území a deponií, formulované na odborném semináři

2 Nepřírodní postindustriální stanoviště ponechané přirozenému vývoji hostí dnes mnohdy cennější faunu než chráněná území. Na snímku pískovna Erika (Týn u Lomnice) v Karlovarském kraji

3 Krajina v popředí snímku je výsledkem sukcese bez zásahu člověka na Radovesické výsypce u Bíliny. Nасыpaný nerostný materiál byl ponechán bez zarovnáání depresí, nebyl překryt ornici ani osázen. Vodní plochy jsou neúživné, s minimem dusíku a fosforu a s vysokou průhledností. Ráj pro bezobratlé, který jinde chybí.

4 Iniciální stadium vzniku nové krajiny. Již nyní významné stanoviště pro rovnokřídlý hmyz, chráněné svízníky a další cenné bezobratlé. Rekultivací tato stanoviště zmizí. Tisová v Karlovarském kraji. Snímek V. Vrabce

konaném 27. ledna 2009 v Českých Budějovicích. Tyto zásady byly pak zveřejněny v neméně významné práci (J. Řehounek, K. Řehouňková a K. Prach: Ekologická obnova území narušených těžbou nerostných surovin a průmyslovými deponiemi. Calla, České Budějovice 2010, 176 str.; viz také Živa 2011, 2: XXIV). Vše nadobro uzavírá adresář autorů a informace o zúčastněných pracovištích.

Co říci závěrem? Jedině pochválit autory a vydavatele za přípravu a všechny donátory a grantové agentury, které se na vydání podílely, za podporu. Logická argumentace, srozumitelný jazyk bez složité vědecké terminologie i obrazový doprovod poskytují dobré předpoklady k pochopení faktů předkládaných širokému spektru čtenářů, nejenom biologům. Takové knihy a ještě lépe učebnice jsou nejlepší cestou pro změnu rekultivačního paradigmatu. Dobrý základ pro šíření informace poskytuje rovněž náklad knihy činící 2 000 výtisků.

Vydal Entomologický ústav Biologického centra AV ČR, v. v. i., ve spolupráci se sdružením Calla. České Budějovice 2012, 152 str. Publikaci lze stáhnout v elektronické verzi na webové stránce www.calla.cz, nebo je vážným zájemcům zdarma k dispozici v kanceláři sdružení Calla.